

Juhász József

A Kominform és Jugoszlávia

1948. június 28-án világszerte nagy meglepetést keltő, a kommunista mozgalmat pedig kifejezetten megdöbbentő hír látott napvilágot: a Kommunisták és Munkáspártok Tájékoztató Irodája (Kominform, Informbüro) nyilvánosságra hozta a Jugoszláv Kommunista Pártot (JKP) elítélő határozatát. Az igazi sztálinista szellemben megfogalmazott közleményben a vezető európai kommunista pártokat tömörítő szervezet képtelen és alaptalan vádak sorával illette a JKP-t, többek között oportunistust, nacionalizmust, a kulákok favorizálását, a párt politikai fontosságának és a Szovjetunió nemzetközi szerepének a lebecsülését vetve a jugoszláv kommunisták és személy szerint Tito szemére. Ezzel olyan konfliktus vette kezdetét, amely rendkívül fontos szerepet játszott a hidegháború kelet-európai történetében. A Kominform anti-titoista kampánya ugyanis felgyorsította a „népi demokráciák” sztálinizálásának folyamatát (hiszen a vádak világosan megmutatták, hogy mit kell és hogy mit nem szabad tenniük a térség kommunista pártjainak), Jugoszláviát elindította egy alternatív szocializmus keresésének az irányába, magát a Kominformot pedig végső soron maga alá temette (jóllehet nem a szovjetek számára kudarccá - mégpedig az első igazi kelet-európai kudarccá - vált jugoszláv ügy volt az egyetlen oka annak, hogy a szervezetet már Sztálin leírta, így az jóval a hivatalos feloszlítás előtt elveszítette minden jelentőségét).

A már hónapok óta érlelődő, de nyilvánossá csak 1948 júniusában, a Kominform határozatával váló szovjet–jugoszláv szakítás azért érte meglepetésként a világot (nemcsak a kommunista pártokat és a formálódó szocialista táborát, ahol szabályos sokkhatást váltott ki, hanem a hitetlenkedő nyugati hatalmakat is), mert mindaddig Jugoszlávia volt a Szovjetunió egyik legfőbb szövetségese. A sikeres antifasiszta felszabadító háborúból¹ született Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság 1945 után a „népi demokráciák” mintaállamának számított, Josip Broz Tito pártfőtitkár-kormányfő személyes presztízse világszerte magasan állt a kommunisták (sőt a lényegesen szélesebb táborát felölelő antifasiszták) körében, s a két ország már 1945. április 11-én megkötötte egymással a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést. Moszkva és Belgrád szorosan együttműködött a gazdaságpolitikában (a jugoszláv külkereskedelem átorientálása, a szovjet irányítási és tervezési tapasztalatok átvétele), többnyire azonos álláspontot képviselt a nemzetközi színtéren, s gyakran tartott magas szintű párt- és államközi konzultációkat. A szoros kooperáció hátterében

---

¹ Az 1944-45-ös tömeges megtorlások miatt manapság sokan hajlamosak a partizánok tevékenységében csakis a polgárháborút, a totalitarizmust vagy az etnikai tisztogatást látni. Pedig - egy pillanatig sem feledve a tisztogatások több tízezer ártatlan áldozatának az emlékét – azt sem kellene figyelmen kívül hagyni, hogy a jugoszláv partizánok éveken át lekötötték a megszállók és a helyi kollaboráns rezsimiek jelentős katonai erőit, s ezzel komoly mértékben hozzájárultak a nemzetközi antifasiszta koalíció győzelméhez.

az állt, hogy Moszkva a jugoszláv pártot és államot fontos támpontként kezelte kelet-európai céljainak a megvalósításában, a jugoszláv kormánynak pedig szüksége volt a nagyhatalmi támaszra, részben külpolitikai okokból (hiszen több szomszédjával területi vitában állt²), részben gazdasági szempontból (mert külső forrásokra volt szüksége az újjáépítéshez és a tervezett iparosításhoz). Emellett a két országot ideológiai közösség is összefűzte, ami a forradalmi radikalizmustól fűtött Belgrád szemében az együttműködés további fontos indítéka volt.

A meglepetést csak fokozta, hogy a szoros szovjet-jugoszláv szövetség egyik legfontosabb terrénumának éppen az a pártközi kooperáció számított, amelynek eredményeként létrejött maga a Kominform. A JKP már évek óta az egyik szószólója volt egy új nemzetközi kommunista szervezet szükségességének, ezért az SZKP-val összhangban lépett fel a nevezetes 1947. szeptember 22-27-i szklarska-porebai (Lengyelország) pártközi értekezleten is, amelyen megalakították a Tájékoztató Irodát; mintegy ennek jutalmaként Belgrád lett a Kominform székhelye. Igaz, Tito nem egy Moszkvából vezérelt pártok feletti központ létrehozásában gondolkodott, mint Sztálin, hanem egy olyasfajta konzultatív fórumnak az intézményesítésében, amely meghagyta volna a tagpártok egyenjogúságát és önállóságát.³ De jellemző, hogy a jugoszlávok ezen az értekezleten a kommunista pártokat foglalkoztató stratégiai kérdések mindegyikében harcos sztálinizmussal léptek fel. A JKP-t képviselő Edvard Kardelj és Milovan Djilas (igaz, utóbb mindketten azt állították, hogy az SZKP-t képviselő Zsdanov unszolására) tehetetlenséggel vádolták a római és párizsi kormányokból röviddel előbb kibuktatott olasz és a francia kommunista pártokat, de gyengének tartották a kelet-európai pártok tevékenységét is. A népfrontot illetően pl. egyértelműen a saját egypárti modelljük (a népfront, mint egyéni tagságra épülő, JKP-vezette tömegszervezet) általános érvényét és fölényét sugallták a többi kelet-európai országban alkalmazott többpárti népfront-formával, a baloldali pártok koalíciójával szemben.

Mindazonáltal a szovjet-jugoszláv viszony már akkoriban sem volt zökkenőmentes. A jugoszláv antifasiszta felkelés önállóságára és sikereire igen büszke JKP féltve őrizte döntési szabadságát Moszkvával szemben, ráadásul szinte „természetes jussának” tekintette a kelet-európai (vagy legalább a balkáni) népi demokráciák közötti regionális vezető szerepet. Ennek jegyében Jugoszlávia hamar kiépítette kelet-európai barátsági

---

² Belgrád a szlovén, horvát és macedón etnikai határokig akarta kiterjeszteni a jugoszláv államhatárokat, ezért magának követelte az 1918 után olasz és osztrák fennhatóság alá került szlovén- és horvátlakta (bár többnyire vegyes népségű) területeket, a macedón kérdést pedig az égei (görög) és a pirini (bolgár) Macedóniának az újonnan létrehozott jugoszláv tagállammal, a Macedón Népköztársasággal való egyesítése révén akarta megoldani. Különösen a Triesztre bejelentett jugoszláv igények váltak az angolszász hatalmakkal (és persze az olaszokkal) konfliktusok forrásává. Mint ismeretes, a jugoszláv igényeket az 1947-es párizsi békeszerződések csak részben akceptálták (Isztria, Fiume, Zára), ezért a területi viták még évekig (a Trieszti Szabad Terület 1954-es olasz-jugoszláv kettéosztásáig) a belgrádi külpolitika egyik centrális kérdését alkották.

³ Legalábbis a vezető tagpártokét – ugyanis a JKP következetlenségét (vagy éppen nagyon is sztálinista következetességét!) mutatja, hogy az egyenjogúságnak sokkal nagyobb fontosságot tulajdonított a Moszkva-Belgrád relációban, mint – mondjuk – Belgrád és Tirana viszonyában.

szerződéseinek hálózatát, már 1947 végére (vagyis előbb, mint a Szovjetunió) megkötve azt minden népi demokratikus állammal. Különösen Albániával és Bulgáriával alakult ki szoros kapcsolatrendszer, olyannyira, hogy e három állam legmagasabb szintjein nyíltan beszéltek a Balkán-föderációban való egyesülés szándékáról. A területi kérdések pedig nemcsak egyes szomszédos államokkal vagy az angolszász hatalmakkal, hanem a szovjetekkel is okoztak vitákat, mert Moszkva nem támogathatta olyan erővel a jugoszláv igényeket, mint ahogyan Belgrád szeretne volna. Ez különösen Triesztet illetően volt igaz, mert a szovjetek nem akartak emiatt éles konfliktusba kerülni a nyugati hatalmakkal, vagy cserealapként feladni valamely más követelésüket, ráadásul az olasz kommunisták érdekeire is tekintettel kellett lenniük. Belgrádot ingerelte továbbá a jugoszláv területen 1944-45-ben átvonuló szovjet hadsereg erőszakos és fegyvelmetlen viselkedése, a gazdasági kapcsolatok terén a vegyesvállalatok szovjet kihasználásában megmutatkozó egyenlőtlenység, a szakértők gyakran „*parancsnoki*” viselkedése, a Balkán angol-szovjet érdekszférákra osztásáról szállingózó hírek, és különösen az, hogy a szovjet titkosszolgálatok megpróbálták a Tito-vezetés háta mögött beépülni a jugoszláv apparátusokba, s ezáltal egy közvetlen, Belgrádot kikerülő információs és ügynökhálózatot kiépíteni.

Az effajta nézeteltérések ellenére a szovjet-jugoszláv együttműködés éveken át lényegében töretlen maradt, s a kapcsolatok végzetessé váló megromlása csak 1948 elején következett be. Akkor, amikor a hidegháborús tendenciák erősödésével a „*béketábor*” immár teljesen homogenizálni és centralizálni akaró Sztálin Jugoszláviát is szigorú alárendeltségbe, teljes hierarchikus függésbe akarta juttatni. Jugoszlávia nemzetközi helyzete és földrajzi elhelyezkedése, a szovjet katonai jelenlét hiánya és a többi kelet-európai kommunista vezetőhöz képest kiemelkedő hazai támogatottsága folytán azonban Tito megtehetette, hogy szembeszegüljön a sztálini centralizációval, a közvetlen moszkvai irányítás megerősítésének szándékával. De függetlenségének védelme mellett Belgrád azért is szembekerült Moszkvával, mert a népi demokráciák közötti regionális vezető szerepre aspirálva néhány konkrét kérdésben is Moszkvától eltérő álláspontra helyezkedett.

A legfontosabb ezek közül a Balkán-föderáció kérdése volt. A Balkán-föderáció gondolata már a múlt század óta visszatérő eleme volt azoknak a javaslatoknak, amelyek a balkáni nemzetek és államok között újra és újra kiújuló viták megoldását célozták, és sarkalatos pontja volt a kommunista programoknak is. Szerves részét képezte a JKP ideológiájának is, hiszen a délszláv egység eszméjét a jugoszláv kommunisták a tágabb balkáni integráció keretébe ágyazva képzelték el, és ennek jegyében különösen nagy hangsúlyt fektettek a Jugoszlávián kívüli egyetlen déli szláv néppel, a bolgárokkal való szoros együttműködésre.⁴ A macedón rendezést szintén

---

⁴ A délszlávok által lakott tágabb régióban a 19-20. században kavargó sokféle (közép-európai, dunai, délszláv, balkáni) integrációs elképzelés közül a délszláv egységeszme vált államszervező elvvé a jugoszláv államiság alapjaként. A horvát és szlovén közéletben régebben elterjedt közép-európaiság gondolata a 20. században háttérbe szorult (különösen a szlovének körében), mivel összekapcsolódott a német imperializmussal, és csak az 1980-as években éledt újjá. A Balkán-föderáció részben a délszláv összefogás alternatívájaként merült fel (a szerb eszmetörténetben pl. a szerb-bolgár-görög szövetkezés időnként a szerb-horvát-szlovén integrációs iránnyal szembeni lehetőségként

előre vihette volna a Balkán-föderáció, mivel az égei és a pirini régió egyesítését a jugoszláviai macedón köztársasággal, amire Belgrád törekedett, összekapcsolták az összes érintett állam uniójának a perspektívájával. Ezekre a tradíciókra támaszkodva és a macedón-kérdés megoldását keresve, már 1944-45 fordulóján folytak jugoszláv-bolgár tárgyalások a két állam föderációjáról, majd 1947-ben újra napirendre került ez a kérdés, amikor Tito és Dimitrov július 30-augusztus 1-i blei és november 27-i várnai találkozóival csúcspontjára jutott a jugoszláv-bolgár együttműködés. Ekkor barátsági szerződést kötöttek, az árucseré bővítésének és a vámuniónak az előirányzásával lépéseket tettek a két ország gazdaságának integrálására, és megállapodtak abban, hogy Jugoszlávia a pirini térségben aktív kulturális propagandát fejthet ki az akkor a bolgár kormány által is létezőnek elismert macedón kisebbség körében. Még szorosabb volt a jugoszláv-albán együttműködés, olyannyira, hogy Albánia gyakorlatilag jugoszláv protektorátus alatt állt. A föderáció létrehozásában azonban nem tudtak áttörést elérni, mert nem jutottak egyetértésre Macedónia hovatartozásáról és a föderáció szerkezetéről. Belgrád plurális felépítést szeretett volna, azaz Bulgáriának a hat jugoszláv tagköztársasággal való társítására törekedett (ami a valóságban a Jugoszláviába egyszerű tagállamként, hetedik köztársaságként való belépést jelentette volna, miként Albániának a jugoszlávok által elképzelt csatlakozása is), Szófia viszont Bulgária és Jugoszlávia duális (vagy Albániával kiegészítve triális) integrációjában gondolkodott. Ettől viszont a jugoszláv nemzeti büszkeségtől és a forradalmi avantgardizmustól vezérelt Belgrád elzárkózott, de tartott attól is, hogy a duális felépítés esetén Moszkva Bulgáriával túlságosan hatalmas „trójai falovat” juttathatna be a közös államba.

Hamarosan kiderült az is, hogy az integrációs törekvések határozott szovjet ellenzéssel találkoztak. Dimitrov egyik sajtóértekezletére reagálva (amelyen a bolgár vezető egy Görögországtól Lengyelorszáig húzódó integráció perspektívájáról beszélt, de nem érintette azt, hogy mi lenne abban a Szovjetunió szerepe) a Pravda 1948. január 28-án kifejtette, hogy „... ezen országoknak nem ez a kiagyalt föderáció vagy konföderáció, illetve a vámszövetség a problémájuk, hanem függetlenségük és szuverenitásuk megszilárdítása a belső népi demokratikus erők szervezése és mozgósítása útján.”⁵ Sztálinnak nem állt érdekében a népi demokráciák átfogó integrációja, amellyel szemben nehezebben érvényesíthette volna a szovjet dominanciát és a direkt irányítás

---

fogalmazódott meg), részben pedig összekapcsolódott azzal, mint tágabb integrációs kerettel: a délszláv államot sokan egy balkáni unió részeként képzelték el. A Bulgáriával való együttműködést egyébként nemcsak a balkáni összefogás ideológiája, hanem maga a délszláv egységeszme is motiválta. Már az illirizmus is a bolgárokkal együtt képzelte el az össz-délszláv egység végső formáját, és ez a gondolat a jugoszláv oldalról később még több alkalommal felmerült. A bolgárok azonban nyelvileg, történetileg és földrajzilag viszonylag élesen elkülönültek a többi déli szlávtól (a macedónokon kívül persze), emellett a szerbek és bolgárok régóta (és élesebben, mint a szerbek és horvátok Boszniáért) rivalizáltak egymással a balkáni hegemoniáért és a félsziget központi (macedón) területeiért. Ezért a bolgárokat sosem ragadták magukkal a jugoszlávista ideológiák, noha időnként egyes pártok (a tesznák, a Földművelésügyi, a Zveno és a kommunisták) mutattak irántuk bizonyos fogékonyságot.

⁵ KRISZTOV, L.: *A délkelet-európai népi demokratikus országok együttműködéséről (1944-1948)*, TTI, Budapest, 1972. 86.

elvét, mint a kisebb államok halmazával szemben, és az egész elképzelés egyik centrumának a regionális vezető szerepre törő jugoszlávokat tartotta. Ezért február 10-re a szovjet fővárosba rendelte Jugoszlávia és Bulgária vezetőit, majd a találkozóan kifejtette nekik, hogy mennyire elhibázott politikát folytatnak és milyen tévesen fogják fel a föderáció kérdését. Ugyanakkor nem zárkózott el a regionális föderációk elvi lehetősége előtt, sőt egy duális bolgár-jugoszláv egyesülésről egyetértően beszélt. Jugoszláviát Kardelj, Djilas és Bakaric képviselte - Tito távol maradt, így a jugoszláv küldöttség azzal taktikázhatott, hogy mindenbe beleegyezik azt hozzátéve, hogy a végső szót persze majd Tito elvtársnak kell kimondania... A bolgár küldöttség viszont a legmagasabb rangú vezetőkből állt, élén Dimitrovval, így teljes helyszíni önkritikára kényszerült. A föderációs tervek bírálata mellett Sztálin kifejezte nemtetszését vendégei egyéb külpolitikai önállósodása miatt is, kritizálva Belgrád albán-politikáját (különösen a jugoszláv katonai egységek Albániába küldésének szándékát) és a görög kommunista felkelőknek adott belgrádi támogatást. Ezért Kardeljnek alá kellett írnia egy megállapodást, amely szerint a mindkét felet érintő külpolitikai döntések előtt Belgrád ezentúl mindig kikéri a Szovjetunió véleményét.

A küldöttség hazaérkezése után Belgrádban úgy döntöttek, hogy nem vállalják a csatlós szerepét: a JKP vezetőségének február 19-i és március 1-i határozataival elutasították a moszkvai követeléseket. A szovjet válasz nem váratott sokáig magára. Már februárban felfüggesztették a kereskedelmi egyezmény megújítási tárgyalásait, március 18-19-én pedig hazarendelték a gazdasági és katonai tanácsadókat. A következő hetekben több levélváltásra került sor a két pártvezetőség között, de már az SZKP KB március 27-i első (Sztálin és Molotov által aláírt) levele tartalmazott minden lényeges állítást azok közül, amelyekkel a későbbiekben elmarasztalták a JKP-t. A jugoszláv vezetés csaknem egységesen elvetette a vádakát. A március 27-i SZKP-levélre adandó válaszból döntő április 12-i KB-ülésein egyedül Sreten Zujovic szorgalmazott békülékeny hangnemet, akit hamarosan letartóztattak attól tartva, hogy szovjetbarát frakciót vagy külföldre menekülve ellenkormányt alakít.⁶

A levélváltásról az SZKP a JKP megkérdezése nélkül tájékoztatta a Kominform tagjait, s azt javasolta, hogy a kérdést tűzzék napirendre a Tájékoztató Iroda következő ülésén. A Kominform tagpártjai (elsőként a Rákosi-vezette MKP) gyorsan támogatásukról biztosították a moszkvai álláspontot, anélkül persze, hogy megkérdezték volna a másik felet. Ezzel az SZKP és a JKP vitája a bilaterális síkról átkerült a Kominform illetékességi körébe – persze nem abban az értelemben, hogy a jugoszláv ügyről bármikor is közösen döntöttek volna a Kominform pártjai, vagy szervezetenként maga a Kominform

---

⁶ A Rajk-per jugoszláv-ellenes rágalmainak hatására Zujovic felismerte tévedését, így 1950 novemberében amnesztiát kapott. A vele együtt letartóztatott Andrija Hebrangnak (valószínűleg Sztálin jelöltje volt Tito helyére) a sorsa viszont azóta is kiderítetlen. Az 1942-48 között több magas posztot (a horvát KB titkára, szövetségi ipari miniszter) betöltő horvát politikus a titói történetírás szerint még 1949-ben öngyilkos lett a börtönben, mert kiderültek az 1945 előtti usztasa-kapcsolatai. A mai horvát történelem-szemléletben viszont Hebrang (fia az 1990 utáni Tudjman-kormányzatokban több miniszteri posztot is betöltött, 2009-ben pedig a jobboldal egyik elnökjelöltje volt) a nemzeti baloldal hőse és mártírja, s valójában meggyilkolták, mert ellenezte az új Jugoszlávia centralista berendezkedését. Hebrangról ld. még: SOKCSEVITS Dénes: *Horvátország a 7. századtól napjainkig*, Mundus, Budapest, 2010. 608., 622.

vezette volna a jugoszláv-ellenes kampányt, hanem csak a felelősség megosztásának és a döntések legitimálásának értelmében. Így ugyanis Sztálin a nemzetközi kommunista mozgalom kollektív akarataként jeleníthette meg a Tito-ellenes politikát. Ugyanakkor a szovjet-jugoszláv vitába való „beavatkozással” a Kominform is megmutatta a maga valódi szerepét. Ezzel a lépéssel a szervezet teljesen elvesztette konzultatív karakterét, információ- és tapasztalatcserére szolgáló fórum jellegét (amelyet eredetileg több párt - a jugoszláv, a lengyel és az olasz, még ha eltérő megfontolásokból is - szándékozott adni neki), s nyíltan átvedlett olyan pártok feletti központtá, amelynek a legfőbb funkciója Sztálin szemében az volt, hogy elősegítse a kelet-európai térség teljes szovjetizálását.

Az új idők új szellemének megfelelően június 20-22-én Bukarestben annak ellenére megtartották a Kominform második értekezletét, napirendjén a JKP helyzetének megvitatásával, hogy azon (az utolsó pillanatban formálisan meghívott) JKP nem képviseltette magát. A szerbek számára különösen sértő módon, az 1389-es törökellenes rigómezei csata évfordulóján, június 28-án megjelentetett határozat nyilvánossá tette a vitát és gyakorlatilag kizárta a Kominformból a JKP-t, a szervezet székhelyét pedig áthelyezte Bukarestbe. A tavaszi SZKP-levelek vádjait visszhangozva a nyilatkozat nacionalista és opportunistá elhajlást vetett a JKP szemére, bírálta a pártdemokrácia hiányát, a párt háttérbe szorítását a népfront javára, a kulákelemek favorizálását, s mindezt Titót, Rankovicot, Kardeljót és Djilast személy szerint is felelőssé tette. Végül felszólította a JKP „egészséges erőit” arra, hogy szükség esetén távolítsák el a marxista-leninista útról letért vezetőket.

A nyilatkozatot Belgrádban is közzétették és az általános megdöbbenést váltott ki. Párthatározatok és népgyűlések sora utasította el a Kominform vádjait, köztük a JKP július 21-28-i V. kongresszusa - de Sztálint és a Szovjetuniót közvetlenül még nem támadták azt remélve, hogy a viszályt rendezni lehet. A kongresszuson elfogadott pártprogram is a szocializmus sztálini interpretációján alapult, ami (csakúgy, mint a JKP egész addigi politikája) világosan mutatja, hogy akkor még nem volt szó semmiféle jugoszláv külön útról – vagy ha igen, akkor ez a különutasság éppen, hogy a sztálinizmus „időszerűtlenül gyors” bevezetését jelentette, már 1944-45-ben, akkor, amikor Moszkva a kelet-európai térségben nemzetközi okokból még egy hosszabb „népi demokratikus” átmenettel számolt. A vádak egyébként nem mondhatók teljességgel alaptalannak,⁷ mégis nyilvánvaló azok képtelensége és céltalossága. Egyfelől volt egy jugoszláv-ellenes élük: arra szolgáltak, hogy a Tito-vezetést önkritikára kényszerítsék, vagy ha nemet mond, akkor kiváltsanak ellene egy belső lázadást. Másfelől volt egy általánosabb kelet-európai üzenetük: világosan mutatták, hogy elérkezett a térség teljes szovjetizálásának ideje, és hogy ennek érdekében milyen moszkvai elvárásoknak kell megfelelniük a helyi pártvezetőségeknek.

1948 júniusa után a Szovjetunió és szövetségesei minden lehetőséget megtettek Jugoszlávia elszigetelésére. Durva propaganda-hadjárat bontakozott ki, amelyek

---

⁷ Mint a Balkán-föderáció vagy a határkérdések említésekor utaltunk rá, a JKP politikája valóban nem volt mentes a nacionalizmustól. Nyilvánvalóan nem létezett a párton belüli demokrácia sem – de ha ezt egy Sztálin vagy egy Rákosi kérte számon, akkor napnál világosabb, hogy csakis ürügyről lehetett szó. A határozatot egyébként magáévá tette az összes kommunista párt, a Kominformon kívüliek is.

jellemzői példái voltak a kelet-európai koncepciós perek jugoszláv-ellenes rágalmai, vagy a Kominform harmadik, 1949. november 15-16-i (hivatalosan budapesti, valójában galyatetői) értekezlete, amely a Rajk-per „bizonyítóanyaga” alapján kinyilvánította, hogy az 1948-ban még csak elhajlónak tekintett Jugoszláviában teljessé vált az árulás: az országban fasiszta rendszer jött létre, a párt vezetői pedig az imperializmus ügynökeiként már a többi népi demokráciában is összeesküvéseket szőnek. A pártközi konfliktust államközi térre is átvitték, így 1949 őszére gyakorlatilag minden kapcsolat megszakadt Jugoszlávia és a szovjet tömb országai között. A Rajk-per utáni napokban a szocialista államok formálisan is felbontották a Jugoszláviával kötött barátsági szerződéseiket (az egyetlen, amit Belgrád mondott fel, a jugoszláv-albán szerződés volt). Elszaporodtak a fegyveres határincidensek: 1948-54 között mintegy 150 kisebb-nagyobb tűzharccal (és gyakran halálos áldozattal) járó összetűzés robbant ki, bár 1953 tavaszától egyre ritkábban. Emellett a szocialista országok emigráns szervezeteket alakítottak („Jugoszláv Hazafiak Szövetsége”) és teljes gazdasági blokádnak alá vették Jugoszláviát. Ez igen nehéz helyzetbe juttatta az 1945 után külgazdaságilag teljesen Kelet-Európára átorientált országot, hiszen 1948-ban már a külkereskedelem kétharmada bonyolódott le a Szovjetunióval és a többi szocialista állammal. Tovább súlyosbították a helyzetet a nemzeti jövedelem mintegy 20%-ára megnövelt katonai kiadások (1947-51 között egyes adatok szerint csaknem hatszorosára növelték a hadiipari termelést), valamint az 1950-es és 1952-es aszály (ebben a két évben vissza esett a nemzeti jövedelem). A beruházások 40%-át le kellett állítani, az ipari üzemek egy részét a határ menti területekről az ország belsejébe telepítették át, lakosság áruellátása pedig a háborús szintre esett vissza.

Érzékletes képet kapunk az akkori jugoszláv hangulatról a belgrádi vezetők memoárjai alapján. Kardelj szerint: *„Élethalálharc kezdődött. Nemcsak a hadsereget mozgósítottuk, hanem a nép nagy részét is. A kelet-európai országokkal határos övezeteinkben árkokat ástunk és erődítményeket emeltünk... Naponként kerekelt oldott egy-egy párttagunk, tisztünk, tisztviselőnk, diplomaták, nagykövetünk, stb. Ezeknek a menekülteknek a száma nem volt nagy, mégis az örökös bizonytalanság légkörében éltünk... A legnehezebb volt azonban számot vetnünk önmagunkkal. Tizenhat éves korom óta a kommunista mozgalomban voltam, fenntartás nélkül hittem Sztálinnak, hittem a Szovjetunióban. Amikor 1934-ben mint emigráns először léptem a Szovjetunió földjére, örömben megeredtek a könnyeim...”*⁸ Hasonló traumáról számol be Djilas is. Ahogy írta, a jugoszláv kommunisták számára Moszkva *„...nemcsak politikai és szellemi központ volt, hanem egy elvont eszme, az osztály nélküli társadalom megvalósulása, amiért érdemes áldozatokat hozni”*. Sztálin is több volt számukra, mint egyszerű halandó: *„...nemcsak vitathatatlanul lángeszű vezetőnek tartották Sztálint, hanem őt tekintették az eszme és a megálmodott új társadalom megtestesítőjének...(akinek)... a bálványozása irracionális formákat és méreteket öltött, akárcsak mindannak a csodálata, ami szovjet.”*⁹

De bármennyire súlyos nehézségeket okozott is a gazdasági és politikai blokádnak, az elszigeteléssel nem tudták megtörni Belgrádot. Igaz, a konfliktus éveiben (különösen az elején) párttagok tízezreinek voltak fenntartásai a JKP szovjetellenes új irányvonala

⁸ KARDELJ, E.: *Visszaemlékezések*, Fórum, Újvidék, 1981. 146.

⁹ DILAS, M.: *Találkozások Sztálinnal*, Magvető, Budapest, 1989. 12-13.

íránt, köztük sok középvezetőnek is.¹⁰ Mintegy ötezren emigráltak a szocialista országokba, az UBDA pedig külön internálótábort állított fel a (néha valós, máskor csak vélt) Kominform-szimpatizánsok számára egy adriai szigeten, a Goli Otokon, amelyet néhány év alatt 16 ezer „*kominformista népellenség*” járt meg – ez is mutatja, hogy a jugoszláv desztalinizáció meglehetősen sztálinista módon kezdődött. A párt egysége azonban fennmaradt és a függetlenségében veszélyeztetett Jugoszlávia népei felzárkóztak a moszkvai diktátumokat elutasító JKP mögé. A párt taglétszáma például az 1948-as és az 1952-es kongresszusok között 470 ezerről 780 ezerre nőtt. Így az elszigetelési politika eredménytelen maradt, a katonai intervenciót pedig Sztálin (miután Zujovicék letartóztatása után esélye sem volt arra, hogy szakadást váltson ki a jugoszláv vezetésben) a várható belső ellenállás és a nemzetközi eskaláció kiszámíthatatlansága miatt nem kockáztathatta meg: ne feledjük, ez az időszak volt a hidegháború egyik legnehezebb periódusa (első berlini válság, koreai háború), és a nyugati hatalmak már 1949-től támogatni kezdték Jugoszláviát. Ezért Sztálinnak meg kellett elégednie a kisebbik rosszal: ha már megtörni nem tudta, akkor a veszteségeket minimalizálva kiközösítette Jugoszláviát a szocialista tömbből, megakadályozandó a „*vírus*” tovaterjedését - noha eredetileg nem kiközösíteni akarta a Tito-rezsimet, hanem éppen ellenkezőleg, a szocialista tábor monolit rendjébe beolvasztani.

1949 végétől a Kominform novemberi határozatának szellemében folytatódott az „*amerikai imperializmus láncos kutyájával*”, Titóval szembeni kampány - de már a Kominform nélkül. A szervezet ugyan formálisan csak 1956 áprilisában szűnt meg, de ténylegesen már a galyatetői értekezlet után elhalt: 1950-56-ban a „*Tartós békéért, népi demokráciáért*” című folyóirat kiadása volt az egyetlen érdemi tevékenység, ami a Kominform neve alatt folyt.¹¹ A Kominform elhalásának egyik oka, hogy rajta maradt a bukás bélyege, a JKP megrendszabályozásának sikertelensége, ezért kényelmetlenné vált és Sztálin (miután hiába ajánlotta fel Palmiro Togliattinak, az Olasz KP főtitkárának, hogy legyen a megújított szervezet vezetője) hagyta a feledés homályába veszni. A másik ok viszont éppen az, hogy a szervezet 1949-50-re bizonyos fokig mégiscsak betöltötte eredeti funkcióját: az 1947. szeptemberi értekezleten felvázolt antagonisztikus világgéppel hozzájárult a térség sztálinizálásához, a kelet-európai államokban végrehajtott 1947-49-es változásokhoz, a titóizmussal mint a „*kor trockizmusával*” pedig megfelelő belső ellenségképet szolgáltatott a változások igazolásához, ideológiai alátámasztásához.

---

¹⁰ Így például Arso Jovanovic tábornoknak, a partizán-mozgalom és az abból kinőtt jugoszláv néphadsereg vezérkari főnökének, akit (a hivatalos verzió szerint) 1948 augusztusában a határon lelőttek, miután sikertelenül végződtek egy szovjetbarát puccs előkészítésére tett kísérletei és megpróbált Romániába szökni.

¹¹ Időnként előfordul a szakirodalomban, hogy alacsonyabb szintű munkaértekezleteket, az 1948 júniusában létrehozott Kominform-titkárság üléseit, vagy a kelet-európai pártvezetők egyes későbbi multilaterális találkozóit Kominform-konferenciaként említik. Magam azonban egyetértek azokkal, pl. SZÉKELY Gáborral (*A Kominform 1947-1949* - IN: FEITL István - IZSÁK Lajos - SZÉKELY Gábor (szerk.): *Fordulat a világban és Magyarországon 1947-1949*, Napvilág, Budapest, 2000. 62-74. <http://www.freeweb.hu/szekelyg/cominform.htm>), akik szerint a Kominform tevékenysége lényegében az 1947. szeptemberi, 1948. júniusi és 1949. novemberi három „*nagy*” konferenciára korlátozódott.

Jugoszláviát viszont a Kominform-konfliktus elindította egy alternatív szocializmus-modell keresésének az irányába. Belgrád ugyanis a Kominform eljárását nem véletlenszerű, egyszeri politikai tévedésként értelmezte, hanem Jugoszlávia függetlensége elleni szisztematikus támadásként, amelynek legfőbb okát a szovjet társadalom etatizmusában, azaz a párt és állam összefonódásában, valamint ezen összefonódott politikai struktúrák társadalom feletti uralmában és bürokratikus elfajulásában lelte fel. Ahogy Kardelj írta, „...amit Sztálin velünk tett, olyannyira szemenszedett hazugságokon és rágalmon alapult, hogy az ember önmagát aljasította volna le, ha támogatja ezeket a koholmányokat és vádaskodásokat. Ez a belső válság valójában a következő kérdésekben gyökerezett: miért, hogyan történhetett meg mindez, hol rejlenek és mik az okai a szocializmus szörnyűséges átváltozásának, milyenek a szocializmus további fejlődésének távlatai, mit tegyünk, hogy mi elkerüljük ezeket a durva történelmi hibákat és tévutakat... Nem voltunk naivak, nem gondoltuk azt, hogy a szocializmus konfliktusoktól mentesen létezhet, hiszen már régebben is voltak bonyodalmaink Sztálinnal. Senki közülünk azonban el sem képzelhette, legalábbis én nem, hogy a viszály ilyen szörnyűséges méreteket és formákat ölthet. Hosszan tartó viták után végül is közösen megállapítottuk, hogy mindebben a főszerepet két mozzanat, két indítóok játszotta, s a jövőben mindkettő hasonló vagy még rosszabb szerepet játszhat: először a Kommunista Párt eltorzulása, amely azonosult az államgépezettel, sőt a rendőrséggel. Ily módon a proletár állam alapelve átalakult egy ember és az őt körülvevő apparátus alapelvevé. A második indítóok megítélésünk szerint az, hogy a munkásosztály tömegeit elválasztották a hatalomtól, éspedig a hatalomgyakorlás minden formájától, s még azoktól a jogoktól is megfosztották őket, amelyeket a munkás- és parasztküldöttek szovjetjeinek elsődleges formája adott a munkásoknak. A munkás az állam afféle bérmunkása lett. (... Ezért) 1949 tavaszán mi néhányan, a JKP Politikai Irodájának tagjai, meglátogattuk Titót Splitben, ahová pihenni ment. Azt javasoltuk neki, hogy az öngazgatást társadalmi rendszerré építsük ki, valamint hogy a JKP státútumának meghatározott részeit módosítsuk, magát a pártot pedig nevezzük el Kommunista Szövetségnek. Az első kérdésben... (Tito) nemcsak egyetértett javaslatunkkal, hanem úgy vélekedett, hogy az öngazgatás az egyetlen járható út a szocializmus számára. A másik javaslattal kapcsolatban... (Titónak) eleinte bizonyos fenntartásai voltak. Egyik ellenérve volt pártunk hagyományos neve, főleg pedig annak veszélye, hogy ezáltal csökkenne a párt társadalmi szerepe... (végül) azért egyezett bele pártunk nevének megváltoztatásába, hogy - úgy mondjam - külsőleg is különbözzön a dogmatikus sztálinista párttól, amely olyan durván megtámadta a JKP-t.”¹²

Később persze kiderült, hogy a titoista öngazgatású szocializmus nem bizonyult megújító erejűnek: ha tágította is a szovjet típusú etatista rendszer kereteit, nem volt képes alternatív modellé, a kapitalizmus és az államszocializmus közötti harmadik úttá válni. Ilyenformán az ígéretesen induló jugoszláv desztalinizáció idővel kifulladásra - de ez már egy másik történet.¹³

---

¹² KARDELJ (1981): 149-154.

¹³ A téma további irodalmából ld.: BANAC, Ivo: *With Stalin Against Tito - Cominformist Splits in Yugoslav Communism*, Cornell Univ. Press, Ithaca, 1984. (Sa Staljinom protiv Tita - informbirovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu. Globus, Zágráb 1990.);

Első közlés: *Háborúk, békék, terroristák. Székely Gábor 70 éves.* Főszerkesztő: Majoros István. Szerkesztők: Faragó Gábor – Forgó Zsolt – Háda Béla – Madarász Anita, ELTE, Új-és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2012. 319–337.)

DEDIJER, Vladimir: *J. B. Tito – Adalékok egy életrajzhoz*, Testvériség-Egység, Újvidék, 1953. GIBIANSZKIJ, Leonyid: *Az 1948-as szovjet-jugoszláv konfliktus és a Kominform*, Múltunk, 1994/4. sz. 111-144. LIPKOVICS Károly: *A szovjet-jugoszláv viszony és a Tájékoztató Iroda*, Múltunk 1990/1. sz. 5-32. MUJEZINOVIC, Dzevad (szerk.): *A JKSZ a nemzetközi munkásmozgalomban 1948-1968 – Dokumentumok*, Fórum, Újvidék, 1968.; SZÉKELY Gábor: *A Kominform a történeti irodalomban* (IN: HÁDA Béla - LIGETI Dávid - MAJOROS István - MARUZSA Zoltán - MERÉNYI Krisztina (szerk.): *Nemzetek és birodalmak - Diószegi István 80 éves*, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2010. 611-615. <http://tortenelemszak.elte.hu/data/25749/SzekelyGabor.pdf>); ULAM, Adam: *Titoism and the Cominform*, Greenwood Press, London, 1971.